

Nők útja a diplomáig: az orvosnők képzésének első mérföldkövei hazánkban (1895–1946)

Petrovics Alica¹ ■ Forrai Judit dr.² ■ Ferencz Andrea dr.¹

¹Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar, Városmajori Szív- és Érgyógyászati Klinika,
Kísérletes Kardiológiai és Sebészeti Műtéttani Tanszék, Budapest

²Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar, Megelőző Orvostani és Népegészségtani Intézet,
Budapest

A nők továbbtanulási emancipációs törekvései

A nőkérdés, a lánynevelés kérdése a 19. század közepére vezethető vissza Magyarországon. A nők művelődésének alap gondolata a felvilágosodás eszmerendszerében lett látható probléma – jóllehet már addig is voltak kezdeményezések, a reformkortól vált egyre fontosabbá hazánkban. Míg az 1800-as évek elején a lányok, a nők nevelésében a nemzeti szellem megerősítését, a jó hazafivá nevelést és a női nemhez illő tantárgyak – például hittan, erkölcsstan – oktatását tartották fontosnak, addig a századfordulóra a parlamentben a honatyák már arról vitatkoztak, és a korabeli lapokban is azt olvashatjuk, hogy a nőknek van-e joguk a férfiakkal azonos képzésben részt venni az egyetemeken, végezhetnek-e olyan foglalkozásokat, amelyeket addig csak férfiak végeztek, vagy a politikai és gazdasági kérdésekben dönthetnek-e önállóan [1]. A 19. század eleji magyar sajtóban a női művelődés és lánynevelés fontosságáról cikkeztek, és az otthon tanulással szemben mindinkább előtérbe helyezték az intézményi oktatás fontosságát. Az intézményi oktatás során a lányoknak a női hagyományos szerepekre történő felkészülését tartották a legfőbb feladatnak, amely összekapcsolódott a magyar nyelv tanulásának és művelésének igényével, háttérbe szorítva ezzel az idegen, modern nyelvek tanulását. 1867-től, a dualizmus kori Magyarországon továbbra is azt az eszmét támogatták, hogy a nőknek a családi élet keretei között kell maradniuk. Az 1880–90-es években a magyar társadalom nagy része továbbra is helytelenítette a nők érettségi vizsgára való bocsátását vagy az egyetemekre való kerülését.

A 19. század végére Európában és Amerikában bekövetkező társadalmi-gazdasági és tudományos változásoknak köszönhetően új tartalmak jelentek meg a férfi-női

szerepekben Magyarországon is. Az iparosodás, az urbanizáció, az önmagukat egyedül eltartó nők száma a 19. század második felére kenyérkereseti pályák megnyitását kényszerítette ki. Az 1880 és 1910 közötti népszámlálási adatok szerint a nők száma magasabb volt a férfiakénál a Monarchia magyar területein. Ez azzal függött össze, hogy a 19. század második felében a férfiak körében a jobb megélhetés érdekében rendkívül erős volt a kivándorlás az Újvilágba, valamint több fiúgyerek született, de a gyermekhalandóságot tekintve is ők vezették a statisztikai adatokat. Csökkent a házasságkötések száma, ami egyrészt a nők számarányából adódott, illetve a férfiak csak bizonyos életkoron túl tettek szert házassodáshoz alapot nyújtó jövedelemre. A nők 34,4%-a kenyérkeresetre volt utalva. Ez az egyik legfajszínűsőbb magyarázata annak, hogy „...kiterjesztették [...] a nők iskoláztatását, szakképzését...”, valamint hogy a háttérben „...a női munkavállalás és a nőemancipációs küzdelmek...” álltak [1].

A leánynevelés és -oktatás támogatói

Az 1830-as években a különböző sajtóorgánumban több cikk jelent meg arról, hogy a nők számára is „engedtessek meg” az egyetemi tanulmányok megkezdése. Nyíry István (1776–1838) sárospataki természettudós, matematikus tanár, polihisztor a Nőjogtan című értekezésében kifejtette, hogy „a szépnem mind a tudományokra, mind a gyakorlatokra igen alkalmas”, azonban csak „bizonyos tanulmányokra és értelmiségi foglalkozásokra” vonatkozóan gondolta elsősorban a nők képzését, ami a nyelv és történelem tanítására korlátozódott volna alsóbb szinten [2, 3] (1. ábra). Ezzel párhuzamosan további reformgondolatok fogalmazódtak meg a nő- és leánynevelések kapcsán Fáy András, Brunsvik Teréz, Széchenyi István és

1777	I. Ratio Educationis. Mária Terézia által kiadott tanügyi rendelet.
1806	II. Ratio Educationis. II. József rendelete a közoktatásról.
1830	Megjelenik Nyíri István Nőjogtan című értekezése.
1846	Karacs Teréz Miskolcon, Teleki Blanka Pesten létrehozta az első nőnevelő intézetet.
1848	Teleki Blanka grófnő és növendékei kiáltványa a női egyenjogúságról.
1867	A nőnek a családi életben kell maradnia. Nőideál: a háztartást és családot vivő „művelt nő”.
1868	Veres Pálné Beniczky Hermin elnökletével megalakul az Országos Nőképző Egyesület. XXXVIII. törvénycikk: Eötvös József-féle népoktatási törvény előírta a 6–12 éves lányok és fiúk tankötelezettségét. Létrehozta a 6 osztályos elemi iskolát.
1870	Társadalmi-gazdasági és tudományos változások, iparosodás, urbanizáció, megváltozott életmód és szokások, a férfi-női új szerepek jelennek meg az USA-ban, Európában és Magyarországon.
1885	Mária Dorothea Egyesület megalakulása.
1892 és 1894	A minisztériumban kérvényezik a nők felvételét az orvosi és gyógyszerészeti pályára.
1895	Lányok érettségi vizsgáinak szabályozása. Wlassics Gyula minisztere támogatta az orvosi, a gyógyszerészeti pálya, valamint a tanítónők magasabb fokú képzését.
1897	Hugonnai Vilma diplomájának nosztrifikálását követően, 18 év várakozás után a zürichi orvosi oklevelének átvétele után Budapesten is orvosdoktorrá avatják.
1900–1902	Első orvosnők: Steinberger Sarolta, Königsberg Lea, Genersich Margit és Szendeffy Ida.
1910	A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Orvosi Karán tanuló medikák aránya csak 6–7%, míg a Bölcsészettudományt tanuló nők aránya 14–24% az egyetemen.
1914	Nők tömeges munkavállalása kórházakban, iskolákban.
1914–1918	Az 1914/1915 tanévben már 220, míg az 1917/1918 tanévre 645 nő iratkozott be az orvosi karra. Ebben az időszakban összesen 92 nő végezte el az orvosi fakultást.
1918	A nők egyetemi felvétele a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alatt álló összes felsőoktatási intézményben – a hittudomány kivételével – lehetővé vált.
1920	Klebsberg Kunó miniszter jelentős felsőoktatási fejlesztéseit követően már négy tudományegyetemen folytathatták az orvosi tanulmányaikat a hallgatók.
1919–1926	A budapesti orvoskar határozatban rendelte el a nők felvételének tilalmát.
1927	Miniszteri rendelet engedélyezi a nők korlátozás nélküli felvételét a tudományegyetemekre.
1934	Hóman Bálint miniszter az orvostudományi karon 30%-ban, a gyógyszerészeti karon maximum 50%-ban korlátozza a felvehető nők arányát.
1946. XXII. tv.	Nők számára valamennyi felsőoktatási intézmény „kapuja megnyílt” a továbbtanulásra.

1. ábra | Az orvos- és gyógyszerésznők képzésének kezdeti mérföldkövei hazánkban

Karacs Teréz tollából is, akik szorgalmazták a leányok magasabb szintű tanulmányainak folytatását. Karacs Teréz (1808–1892) pedagógus és író 1846-ban Miskolcon leánynevelő intézetet is létesített [2].

A 19. századi magyar nőnevelés elindításában jelentős szerepet játszott Teleki Blanka (1806–1862) grófnő, aki Brunsvik Teréz unokahúgaként már fiatalon elhatározta, hogy a nők nevelésének szenteli életét. Nagynénje nőnevelési elképzeléseihez hasonló elveket vallva és Karacs Teréz iskolájával egy időben, 1846 őszén alapította meg első nőnevelő intézetét Pesten, az akkori Majthényi-házban. Annak ellenére, hogy az Európán és Magyarországon 1848-ban végigsöprő forradalmi hullám és szabadságharc miatt ez az intézmény csak két évig működött, kiemelendő nőnevelési programjában első sorban az anyanyelv ápolása, a magyarság mint kulturális értékek megőrzése, amit az úri leányok nevelésében tartottak fontosnak. Ezenkívül szorgalmazta a leányok magasabb szintű intézményes oktatásának fejlesztését és az egyetemi tanulmányok megkezdését is. A forradalmi eszméket támogató grófnő egyre jobban a nők szavazati jogának követelése felé fordult, így neve összefonódott a

női emancipáció mozgalmával, amely Magyarországon az 1880-as évektől kezdett erősebben kibontakozni. 1848 tavaszán, a forradalom kitörése után egy hónappal, áprilisban a grófnő és növendékei kiáltványt adtak ki, melyben a nők egyenjogúsága mellett szálltak síkra [1, 3]. A szabadságharc bukása után a nők jogainak kiterjesztése is háttérbe szorult, s csak az 1860-as években, a kiegyezés táján jelentek meg tanulmányok, amelyek a nők helyzetével, illetve a nők egyetemi tanulmányainak kérdésével kezdtek el újból foglalkozni.

Az 1860-as években a női oktatásügy úttörője, az Országos Nőképző Egyesület alapítója, Veres Pálné Beniczky Hermin (1815–1895) is a nők nevelésének fontosságát emelte ki írásaiban: „...a gyógyszerészet, gyermek- s nő-orvoslás aligha azok keretében tartoznak, hol a nő nem jó nemének természetszabta hivatásával ellenkezésbe, és biztos önfenntartás mellett a közre hasznos szolgálatot tehet...” [3, 4]. Az 1870–80-as években a képviselőházban folytatódott a nőket nem támogató, sőt ellenző tábor képviselőinek dehonesztáló megnyilvánulásai. A támogatók külföldi egyetemekre hivatkozva szorgalmazták a női nem orvosi pályán való

megjelenését, hiszen a női társadalom is szerette volna a képzett orvosnőket. A teljesség igénye nélkül, vezető, haladó értelmiségiek, orvosok, írók, közéleti emberek – mint például Markusovszky Lajos, György Aladár, Marczyk Valér – támogatták a nők felsőfokú tanulmányainak megkezdését. Az *Orvosi Hetilap* alapító főszerkesztője, Markusovszky Lajos (1815–1893) 1869–1870-ben megjelent háromrészes cikksorozatában fogalmazta meg a nőknek az orvosi pályán való fontosságát. Kiemelte, hogy a nők olyan foglalkozást fognak keresni, amelyet „...mint eddig férfiak láttak el [...] teljes határozottsággal felfogják karolni, hogy nőket, különösen a szülésnél és az ivarszervi bántalmak eseteiben nőorvosok lássák el ...” [5: 608]. Alaptalannak tartotta azt az állítást, hogy ha a nők és a férfiak együtt tanulnak, akkor a férfiak „mindennemű pajzanságokra vetemednének, mi a tanhelyiségeken a jó rendet megzavarná” [5: 555]. Az ellenző tábor képviselői további indokként a női test gyengeségeire, a női agy kisebb súlyára (!), vagyis a kisebb kapacitásra hivatkozva utasították el a nők egyetemekre való kerülését [1]. A nőknek az orvosi pályán való szükségletenségét hangoztatta még 1880-ban is Korányi Frigyes (1827–1913) belgyógyászprofesszor, aki az együtt tanulást veszélyesnek ítélte, és külön iskolák felállítását javasolta a két nem számára. Ez utóbbi állítása azon a bizottsági ülésen hangzott el, amely a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem orvosi karán zajlott. A bizottság 5 : 2 arányban hozzájárult ahhoz, hogy Hugonnai Vilma letegye érettségi vizsgáit [6].

A nők felsőfokú képzésének elindításában jelentős szerepet játszott az 1885-ben megalakult Mária Dorothea Egyesület. Védnöke Habsburg–Lotaringiai Mária Dorottya (1867–1932) főhercegnő, egyúttal az egyesület névadója volt. Az egyesületen belül működött 1888-tól a budapesti tanítónői szakosztály, melynek megalakulását Zirzen Janka és György Aladár kezdeményezte. Az egyesület tevékenységi köre egyre tágabb női problémákat ölelt fel, és magában foglalta a nők középiskolai, valamint egyetemi tanulmányainak kérdéskörét is.

Az 1890-es években napirenden tartották ezeket a problémaköröket, és 1892-ben, illetve 1894-ben is beadványt nyújtottak be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, melyben a nők felvételét szorgalmazták először az orvosi, illetve második indítványukban már a gyógyszerészeti pályára is [3]. Ekkor a Mária Dorothea Egyesületben tartott gyűléseken felszólalók közül is egyre többen támogatták a nők továbbtanulási szándékait, ahogy a budapesti napilapok és a nagyobb példányszámban megjelenő hetilapok is a nők egyetemekre való bocsátása mellett foglaltak állást. Ezek között említendő 1891-ben György Aladár (1844–1906) író, kultúrpolitikus cikke is, aki a *Gyógyászat* című folyóirat különlenyomatában külföldi példákon keresztül taglalta a nők számára az egyetemi orvosképzés fontosságát. A nő „...értelme, tapintata, elegendő, annyit érthet e téren, mint hasonló tehetségű férfi...”, ezenkívül felveti azt is, hogy a gyermekeket, valamint nőtársait jobban megértő or-

vosnő „...ki a beteg nő fájdalmát jobban érti s féltve rejtett titkait is kikutathatja, ez a nő, mint orvos, áldás lehet a családban, áldás a jövő meg nem született nemzedékére nézve...”. Kiemelte azt is, hogy orvosnőkre azért is van szükség, mert a nők többsége szeméremből nem fordul férfi doktorhoz, ha problémája van [7]. A nők szellemi, tudományos pályán való elhelyezkedése mellett szállt síkra Hugonnai Vilma (1847–1922) is, akinek neve és a zürichi egyetemen megszerzett orvosi oklevele nosztrifikálásának harca egybefonódott a hazai női orvosképzés ügyével. Trefort Ágoston (1817–1888) a kultuszminisztersége alatt – hogy elkerülje a nők számára az orvosi pálya megnyitásának precedensét – több ízben visszautasította Hugonnai Vilma zürichi orvosi oklevelének (1879) honosítását. Az ő negatív hozzáállása volt az egyik fő gátja annak, hogy az 1880-as években a nők előtt megnyíljanak az egyetemek kapui.

A felsőoktatási tanulmányok kapujában

Az Egyesült Államokban és Európa legtöbb országában már a 19. század közepétől nyitva álltak az egyetemek a nők előtt, bár a legkonzervatívabb országok még elzárkóztak a nők egyetemi tanulmányaitól, például a cári Oroszország és Németország mellett az Osztrák–Magyar Monarchia. A birodalom osztrák felében a nők felsőfokú képzésének igénye az 1870–1880-as évektől volt napirenden. 1878-ban központi szabályozás írta elő, hogy nem iratkozhatnak be, sem rendkívüli, sem rendes hallgatóként. Külön engedéllyel azonban, csak nagyon kivételes esetben, egy-egy előadást hallgathattak vendég-hallgatóként, erről igazolást viszont nem kaphattak. A nők számára a bécsi egyetem orvosi fakultása – az egyetem orvosi karának külön kérésére – 1900. szeptember 3-i miniszteri rendelettel vált elérhetővé [8]. A polgári átalakulásnak, modernizációnak köszönhetően a Monarchia magyar területén – Ausztriát megelőzve – vált elérhetővé a felsőoktatás.

A Monarchián belül elsőként Budapesten és Kolozsvárra vált lehetővé a nők számára az egyetemi tanulmányok megkezdése. 1895-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élére új minisztert neveztek ki Wlassics Gyula (1852–1937) személyében, aki támogatta a nők tanulmányait az orvosi, gyógyszerészeti pályán, valamint a tanítónők magasabb fokú képzését. Kinevezését megelőzően a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a tudományegyetemek egyetemi tanácsaihoz intézett leiratában a nők bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályára léptetése tárgyában kért véleményt, ami a külföldi női hallgatókról beérkező adatokat is tartalmazta. A budapesti orvoskar először egyhangú nemleges választ adott válaszában. Végül királyi leirat elfogadását követően – melyet a magyar parlament is jóváhagyott – megnyíltak a nők számára is az egyetemi oktatás kapui [9].

Feltételként viszont előírták az érettségi vizsgát, valamint azt, hogy a női felvételizőknek kérelmet kell benyújtaniuk a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.

Megvizsgálva a kérelmező felvételi kérelmét, az orvosi kar javaslata alapján miniszteri engedélyhez kötötték az egyetemi beiratkozást [2, 3]. (1851-ben rendeleti úton az Osztrák Császárság iskolareformjának részeként bevezették az érettségit. Ezt azonban csak a fiúk számára tették kötelezővé.)

Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikkben az Eötvös József-féle népoktatási törvény előírta egységesen kötelező jelleggel a tankötelezettséget a lányokra és fiúkra nézve egyaránt. A fiúk több tantárgyat és hosszabb képzési időben tanulhattak, mint a lányok. Ennek kiküszöbölésére 1879-ben Trefort Ágoston kultuszminiszter felállította a hatosztályos felsőbb leányiskolát, amely általános műveltséget adott a lányok számára, viszont ez sem biztosította a képzés végén az érettségi bizonyítványt, ahogy a hasonló típusú, fiúkat oktató intézetek. Az 1883. évi XXX. törvénycikk nemeket nem határozott meg, de lehetővé tette, hogy „...érettségi vizsgálatot magántanulóként tehettek a lányok...” a saját iskolatípusuknak megfelelő fiúgimnáziumban, illetve reáliskolában [10]. A lányok érettségi vizsgáinak tényleges szabályozására 1895-ben került sor, néhány nappal azután, hogy megjelent Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek a nők felsőoktatási intézményekbe történő beiratkozását engedélyező miniszteri rendelete.

1895. december 19-én került sor a kultuszminiszter 65719/1895. számú rendelete értelmében arra, hogy a

budapesti és a kolozsvári egyetem bizonyos karai megnyíltak a nők számára. Bár a kultuszminiszter az összes egyetem karát szeretne volna megnyitni, Ferenc József a nőknek csak a bölcsészeti, az orvosi és a gyógyszerészeti pályára való felvételét támogatta [11].

1896. február 8-i képviselőházi felszólalása során Wlassics Gyula a nők felsőoktatásba való bejutásáról így nyilatkozott: „...Azt tartottam ugyanis helytelennek és méltánytalannak, hogy a nőket in principio zárjuk ki a tudományos pályára bocsátásból [...] az volt a célom, az arra való és képes nő ne legyen kizárva a tudományos pályától [...]. Ez volt az alapelv, a vezérgondolat; és ily mérsékelt végrehajtása ezen nagy és elismerem, merész eszmének azt hiszem csak előnyére fog válni a magyar közművelődésnek...” [2].

E rendelet aláírásával jogi szempontból is megteremtődött a külföldön megszerzett diplomák honosításának végrehajtása. Így került sor a többéves procedúra lezárására, amely Hugonnai Vilma diplomanosztrifikálási ügyét érintette. Megismételt orvosi szigorlatait követően 18 évi várakozás után a magyar orvosi oklevelét 1897. május 14-én vehette át az addig babaként dolgozó Hugonnai Vilma [12] (2. ábra).

A nők orvosi tanulmányainak engedélyezése és képzése hátterében a nemzetközi példaktól való elmaradáson kívül az Osztrák–Magyar Monarchia terjeszkedő külpolitikája is szerepet játszhatott, különösen Bosznia 1878

2. ábra

Wlassics Gyula és az első magyar orvosnők. Wlassics Gyula (1852–1937) jogtudós, vallás- és közoktatásügyi miniszter (A). Steinberger Saroltát (1875–1966) 1900-ban avatták fel mint a Pesten végzett első magyar orvosnőt (B). Genersich Margit (1878–1918) 1902-ben szerezte meg a budapesti orvosi egyetemen a diplomát (C). Hugonnai Vilma (1847–1922) 1879-ben Zürichben, majd 18 évvel később, 1897-ben Budapesten is orvosdoktorrá avatták (D). Szendeffy Idát 1902-ben (E) és Königsberger Leát 1901-ben (F) avatták orvosdoktorrá

nyarán történt okkupációja után. A kormányzást és a közigazgatást a Monarchián belül a Pénzügyminisztérium felügyelte, melynek élén Kállay Béni, a Monarchia közös pénzügyminisztere állt. A boszniai tartományt sűrűn közegészségügyi állapotok jellemezték, melyek egyik látható jele a magas anya- és csecsemőhalandóság volt. Ezen a területen, a gazdasági elmaradás mellett, a lakosság több mint fele mohamedán hitű volt értelemszerűen, így az is közrejátszott a halálozások nagy számában, hogy a mohamedán vallású nőket nem vizsgálhatta meg férfi orvos. Mindezek együttese is az orvosnők iránti igényt szorgalmazta, illetve befolyással lehetett a hazai orvosnők képzésének elindítására is [13].

A századforduló Magyarországon két tudományegyetemen lehetett orvosi tanulmányokat folytatni: a pesti és a kolozsvári egyetemen. Az 1635-ben Nagyszombatban Pázmány Péter által alapított, de 1784 óta Pesten – híányzó orvosi fakultással – működő Királyi Magyar Tudományegyetemet a holland származású királyi udvari orvos, Gerard van Swieten (1700–1772) hatására bővítették ki. Mária Terézia királynő 1769. november 7-én hitelesítette Bécsben azt az intimátumot, amely által létrejött az első hazai orvoskar. A Magyar Királyság területén 1769. december 14-én lépett életbe ez a rendelet, miután a Pozsonyban székelő Helytartótanács elfogadta [14].

Erdélyben, Kolozsvárott Trefort Ágoston kultuszminiszterségének idején, 1872-ben nyílt meg az ország második felsőoktatási intézménye, bár a városban már 1775-től oktattak orvos-sebészeket [15, 16]. A budapesti orvosi karra az 1896/1897-es, a gyógyszerészeti tanfolyamra az 1903/1904-es tanévtől kerültek nők [2, 3]. Az első női hallgatók Budapesten azok voltak, akik előzőleg külföldön folytattak egyetemi tanulmányokat, s hazatérve már itthon fejezték be felsőfokú tanulmányaikat, így 1900-ban Steinberger Sarolta volt a Budapesten avatott első orvosnő [17]. Az 1901-ben végzett Königsberger Lea volt az első orvosnő, aki Budapesten kezdte meg és fejezte be orvosi tanulmányait [18], 1902-ben pedig Szendeffy Ida végezte el így az orvoskari [18, 19]. Ezt követően azonban egyre többen, érettségi vizsgát letéve, itthon kezdték meg felsőfokú tanulmányaikat.

A századfordulóig a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem orvosi karára mindössze 3–7 nő iratkozott be [20]. Ahogy egyre többen szerezték meg az érettségi bizonyítványt, úgy figyelhető meg a női hallgatók számának növekedése is. 1903-tól egyre több nő kezdhetett meg orvosi tanulmányait [3, 19, 20]. Számuk az 1908/1909-es tanévben már 63 volt, míg gyógyszerésznek 18 nőhallgatót vettek fel [3, 20, 21]. Az 1910-es évek első felében a női hallgatók aránya 6–7% volt az orvosi karon. Ez a szám azonban még mindig alacsony volt, összehasonlítva a bölcsészeti kar női hallgatói arányával, amely 14–24% között mozgott az I. világháború előtt [20]. Az 1910-es években az orvosi fakultásra beiratkozott női hallgatók számának növekedése ellenére a végzett, orvosi diplomát átvevő nők számának lassú növekedését figyelhetjük meg: 1914-ben 14, 1916-ban

36, míg 1918-ban 42 női hallgató végezte el az orvosi fakultást [3, 21].

Felmérések alapján: „...A Monarchia osztrák feléhez tartozó területeken mind a nyolc egyetemet figyelembe véve ... ami nevesítve ... a bécsi, grazi, innsbrucki, prágai német, prágai cseh, leMBERGI, krakkói, csernovici egyetemek ... a nők többsége a bölcsészkarra járt. ... Ezek az adatok magasabb arányokat mutatnak, az azonos időszakra vonatkozóan, mint a magyarországiak.” Százalékokban megadva a női hallgatók arányát, az „...1906–1907-es tanév téli félévében a hallgatóknak 86%-a tanult a bölcsészettudományi, míg 10,5%-a az orvosi karon...”, ami azzal magyarázható, hogy a nők közül hivatásul többen választották a tanári pályát, mint az orvosit [8].

A pályaválasztás szempontjából a legfőbb szempontnak a szakma iránti elhivatottságot kell megemlíteni. Egyrészt fontos szempontnak számított a tudomány iránti szeretet vagy a családi tradíció folytatása, másrésztől biztos egzisztenciát biztosított, jó kenyérkereső pályának tartották az orvosi szakmát, amely önállósodással és társadalmi hasznossággal is társult [22]. Az orvosnők kétharmada vidéki születésű, budapesti csak a 25%-uk volt [19]. Ha a medikák szociális hátterét vizsgáljuk, akkor elmondhatjuk, hogy túlnyomó többségük a szegény sorsú és középvállalkozói, iparosi rétegből került ki [18]. Felekezeti hovatartozásukat tekintve jelentős részük zsidó vallású volt, az orvosi karon arányuk 50–60% között mozgott [3]. Tanulmányi eredményeiket figyelembe véve a női hallgatók valamennyi szigorlaton jobb eredményeket értek el, mint a férfi hallgatók. Az egyetemi pályázatokon elért sikerek is ezt bizonyítják. Az 1899/1900-as tanévben például Szendeffy Ida és Königsberger Lea belgyógyászatból nyertek el közös pályadíjat [3]. A diploma megszerzését követően az orvosnők többsége szülésként, gyermekgyógyászként, belgyógyászként, fogorvosként, tüdőgyógyászként vagy szemésként helyezkedett el. A többi szakterületet kevesebben választották. 1918-ban 13 fő szülész-nőgyógyászként, 8 személy ideg- és elmegyógyászként és 8 fő sebészként helyezkedett el [21]. Az orvosnők 31%-ban férjezettek voltak, csak kismértékben fordult elő köztük válás. A férfiak 60%-a orvosként dolgozott, így előfordult, hogy együtt praktizáltak [22].

Korlátozások a nők egyetemi tanulmányaiban

A századfordulót követően újból társadalmi viták kiindulópontja lett a nők egyetemi tanulmányainak kérdésköre. A budapesti orvosi fakultás tanári karának többsége liberálisan viszonyult a női hallgatók egyetemi tanulmányaihoz, ekkor még az érettségi vizsga eredményeitől függetlenül minden női hallgatót felvettek. Ezt a felvételi módot kifogásolta az orvosi karon belül Tauffer Vilmos (1851–1934) szülész-nőgyógyász professzor is, aki az 1904. január 15-i orvoskari ülésen azt a tapasztalatát osztotta meg, hogy a nők – csekély kivételtől eltekintve –

teljesen alkalmatlanok az orvosi pályára, és aggodalmát fejezte ki, hogy orvosként hogyan fognak érvényesülni. Ezt a nézetet vallotta Lenhossék Mihály (1863–1937) anatómusprofesszor is, aki szintén a nők egyetemi felvételének korlátozását javasolta [7].

A konzervatív erőknek köszönhetően a női hallgatók felvételével kapcsolatban korlátozásokat vezettek be. 1904-ben Berzeviczy Albert kultuszminiszter a 35 138/1904. sz. leiratban előírta, hogy jeles érettségi-vel kell rendelkeznie a kérelmezőnek. A női emancipációt támogató körökben ez a rendelkezés ellenérzést váltott ki, így a következő évben, 1905. szeptember 3-án az új vallás- és közoktatásügyi miniszter, Lukács György újabb rendeletet adott ki. A 69060/1905. sz. rendelet értelmében a nőknek jó érettségi bizonyítvánnyal kellett rendelkezniük. Egy kitétel azonban létezett: ha a lányok érettségije háromnál nem több elégséges jegyet tartalmazott, akkor is megnyíltak számukra a felsőoktatás kapui úgy, hogy az egyetem rendkívüli hallgatójává váltak. A rendkívüli hallgatóból az egyetem rendes hallgatójává az vált, aki az első két félév során legalább két főtantárgyból jó eredménnyel kollokvált. Ha ez nem sikerült, akkor nem folytathatta tanulmányait [3].

Az I. világháború ideje alatt megváltozott a budapesti orvoskar hallgatóinak létszáma és a nemek aránya is. Ez a férfiak katonai szolgálatával függött össze, ami azt eredményezte, hogy csökkent az egyetemre beiratkozott férfiak száma. Ezzel szemben a női hallgatók létszáma megemelkedett. Az 1914/1915-ös tanévben már 220 nő iratkozott be Budapesten az orvosi karra, míg az 1917/1918-as tanévre számuk elérte a 645 főt [20, 21]. A kolozsvári egyetem orvosi karán a női hallgatók létszáma az 1914/1915-ös tanévben 25 fő volt, az 1917/1918-as tanévben pedig 69 fő kezdte meg orvosi tanulmányait. Az 1900-as években 1–10 fő között mozgott a női hallgatók száma Kolozsvárott [3].

A nők számára a több mint négy évig tartó I. világháború – a sok veszteség és sebesült – megteremtette a női önállóság és egyenjogúság egyre szélesebb társadalmi körökben való elismerését. A harctéren és a hátszágban a férfiak korábbi feladatait a nők látták el számos területen, így a gyógyítás terén, az orvosi szakmán belül is. Az orvosi karon dolgozó orvosnők, valamint a katonai egészségügyi szolgálatban részt vevő női orvosok mind-mind bizonyították rátermettségüket, elhivatottságukat a szakma iránt, megcáfolva azokat a férfiakat, akik korábban elleneztek egyetemi tanulmányaikat. Tauffer Vilmos egyetemi tanár, az orvoskar szülészprofesszora, aki korábban ellenezte a nők orvosi pályára való jelentkezését, a háború éveiben már az orvosnők behívását szorgalmazta a katonai egészségügyi feladatok ellátására, amivel az idősebb férfi orvoskollégák mentesültek katonai egészségügyi kötelezettségeik alól [16, 20].

A korábbi sérelmeket feledve, 1915-ben Hugonni Vilma is a *Gyógyyszerészet* című folyóiratban intézett felhívást az orvosnőkhöz. Ebben a cikkben orvos nőtársait szólította meg, hogy minél többen vállaljanak katonai

szolgálatot [13]. Ő maga is elvégezte a katonaeorvosi tanulmányokat, és szervezőmunkájának köszönhetően több száz vöröskeresztes nővér, orvosnő vett részt a 14 vidéki városban szervezett betegmegfigyelő állomások munkájában [13, 16].

A polgári demokratikus forradalom ideje alatt megvalósult a nők egyetemi emancipációja, és a női hallgatók felvétele ezáltal – a hittudományi karok kivételével – a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alatt álló összes felsőoktatási intézményben lehetővé vált. A Károlyi Mihály vezette kormány liberalizálta a nők egyetemre jutását, megnyíltak a nők előtt az addig zárva tartott jogi és műszaki szakok is [23–25].

A Tanácsköztársaság megdöntése után a Károlyi-kormány és a Tanácsköztársaság ideje alatt elfogadott rendeletek a gyakorlatban hatályukat veszítették. A budapesti orvoskar például 1919. augusztus 26-i határozatában elrendelte a nők felvételének tilalmát egészen addig, amíg „...a háború folyamán nők javára történt eltolódások ki nem egyenlítődnek, női hallgatókat e karra ne vegyenek fel, a későbbiek során csak azokat, akik 22 életévüket betöltötték...” [2, 23]. Ezt a határozatát az orvosi kar azzal indokolta 1919 őszén, hogy a hölgyek e foglalkozás területén „...általános csalódást okoztak [...] Egy részük testileg, némelyik morálisan is tönkrement...” [20]. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az orvosi kar ezen döntését jóváhagyta, így az 1925/1926-os tanévig az orvosi fakultásra ténylegesen nem is vettek fel nőket.

A nők helyzete a két világháború között

Az I. világháború után a nőkérdés Magyarországon újabb társadalmi problémákat hozott felszínre. A háború ideje alatt egyre több lett a kereső nők száma a munkaerőpiacon, ami a háborút követően a harctérről visszatérő férfiak számára egzisztenciális problémát jelentett, hiszen ezt követően sem csökkent a női munkavállalók száma. Ezzel párhuzamosan pedig az utódállamokból az anyaországba özönlő, menekült magyar lakosság ellátása és a munkaerőpiacon való megjelenése is súlyos problémát jelentett a csonka Magyarországnak. A kormány a „kenyérharc” miatt szigorította ismét a nők egyetemre jutását, és igyekezett visszaszorítani a női munkavállalást is. Tovább éltek a 19. század végi sztereotípiák is, és a kedvezőtlen gazdasági helyzetben új erőre kaptak. A női munkának számos ellenzője szólalt fel a korszakban: úgy vélekedtek, hogy a nő nem képes kellően ellátni munkahelyi feladatait, a család számára pedig végzetes következményekkel járhat a női munkavállalása. Számos családfenntartó elől veszi el a kenyeret a dolgozó nő, ezért igyekeztek visszaszorítani a nők egyetemi tanulmányait és a női munkavállalók számát is [25].

A trianoni Magyarországon az 1920-as évektől Klebelsberg Kunó kultuszminiszter jelentős felsőoktatási fejlesztéseket indított el. A határok lezárását követően a kolozsvári és a pozsonyi tudományegyetemet az „anya-

országba” telepítette, így Szegeden és Pécsen kezdtek meg működésüket. Az új, 1912-ben alapított Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetemen 1918-tól tanulhattak az orvostudományi karon. Így az 1920-as évektől Magyarországon immár négy tudományegyetemen folytathatták orvosi tanulmányaikat a hallgatók. A Horthy-Magyarországon Európában elsőként vezették be a zsidó származású hallgatók felvételének korlátozását (numerus clausus, 1920). A vidéki egyetemek szegedi és pécsi orvosi fakultásain, hogy feltöltsék a hallgatói létszámot, a zsidó női hallgatók számára is lehetővé tették, hogy egyetemi tanulmányokat folytassanak, figyelmen kívül hagyva a numerus clausus nőkre vonatkozó korlátozásait. 1922 után a budapesti – akkor már Pázmány Péternek átnevezett – egyetem orvosi karán továbbra is ragaszkodtak a női hallgatók felvételi korlátozásához, ami ezáltal egyre tarthatatlanabbá vált [20]. Ez az eljárás a középosztály egzisztenciális érdekeivel is ellentétes volt, akiknek lánygyermekai a vidéki egyetemek orvosi fakultásain voltak kénytelenek tanulni. A létszámkorlátozás eltörlése mellett érvelve a Feministák Egyesülete, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége és a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége 1923 tavaszán beadvánnyal fordult a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz [24]. A budapesti tudományegyetem karainak zöme a női emancipációs beadványra határozottan nemleges választ adott. 1924-ben miniszteri leirat (78 157/1924. VKM) kötelezte az orvoskarokat a megfelelő előképzettséggel jelentkező nők felvételére [25, 26], de gyakorlatilag ez sem oldotta meg a nők felvételének korlátozását, mivel az orvoskar a nőkre vonatkozó felvételi gyakorlatát egészen 1926-ig fenntartotta.

Klebsberg Kunó szükségesnek ítélte a nők felsőfokú tanulmányainak kérdését törvényileg rendezni [23]. Az 1924. évi cikkében, illetve 1925 áprilisában elhangzott előadásában, melyet a Nőnevelési Kongresszuson tartott, egyértelműen állást foglalt a nők magyar felsőfokú intézményekben történő továbbtanulása mellett [24]. Erre 1926-ban kaptak újra lehetőséget azok a nők, akik felsőfokú képzésben szerettek volna részt venni. Az 1926. április 26-án a nemzetgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat 15. §-a értelmében a „...leányközépiskola érettségi bizonyítványa úgy az egyetemre, illetőleg főiskolákra való felvétel ... a fiúközépiskola érettségi bizonyítványával egyenlő értékű...”. Ez a paragrafus felhatalmazta a kultuszminisztert arra, hogy „...a leányoknak egyes egyetemi karokra, illetőleg főiskolákra való felvételét rendeleti úton korlátozhassa [...] valamint azt is meghatározta, hogy az egyetemeknek és főiskoláknak ... a vallás- és közoktatásügyi minisztertől megszabott korlátozásokon túlmenő megkorlátozásokat saját hatáskörükben nincs joguk életbe léptetni...” [24]. Klebsberg Kunó az 1926. augusztus 6-án kelt leiratában, melyet a budapesti tudományegyetem egyetemi tanácsához intézett, hasonlóképpen nyilatkozik. Az orvosi karra a nők felvételét szorgalmazza, melynek betartásához „...szigorúan ragaszkodom...” [24].

1927 augusztusában a kultuszminiszter rendeletben szabályozta a nőknek korlátozás nélküli felvételét a tudományegyetemek karaira. Nők továbbra sem jelentkezhetek jogi vagy római katolikus hittudományi karokra, viszont református vagy evangélikus hittudományi karokra kérhették felvételüket [25, 26].

A női hallgatók létszáma csak kismértékben növekedett ebben az időszakban, és nem érte el a nyugat- és észak-európai országok szintjét. Számuk az orvostudományi karon 10% alatt volt országos szinten. Klebsberg Kunó rendezni kívánta az évek óta felmerülő női magántanári kinevezések kérdését is, többek között Markbeiter Irén 1917 ősztől megoldatlan magántanári kinevezését [20]. A kultuszminiszter az 1928. június 6-i rendeletével tette lehetővé, hogy a nők ezt követően magántanári képesítést szerezhessenek [23]. A docentúra megszerzése mellett az 1920-as évek második felében az orvosnőknek a munkába állás terén több lehetőségük adódott, egyre többen helyezkedtek el kórházakban, szanatóriumokban, ahol főorvosi rangban tevékenykedtek. Erről a Végess Ilona tollából íródott cikkben is olvashatunk, aki az 1929. évi *Orvosi Hetilap*-ban megemlíti, hogy 1928-ban két orvosnő nyert el magas beosztást. Orphanides Etelka (1890–1965) orvosnő Budapest első tisztiorvosa lett, míg Cseley Gabriella (1898–1965) doktornő a Társadalombiztosító Intézet első női kerületi kezelőorvosi tisztségét töltötte be [22].

Az 1930-as évek elején kibontakozó gazdasági válság és ebből kifolyólag az értelmiségi munkanélküliség megnövekedett száma miatt újabb korlátozás bevezetésére került sor. 1934. augusztus 18-i leirata alapján Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter korlátozta az egyetemre felvehető női hallgatók számát. A rendelet alapján a női hallgatók aránya az orvosi karon legfeljebb 30%, a gyógyszerészeti tanfolyamon 50% lehetett. A rendelet azonban a gyakorlatban semmilyen korlátozást nem vont maga után, mivel a korábbi években a nők aránya az orvosi karon a 20%-ot sem érte el, míg a gyógyszerészeti tanfolyamon is 35% alatt volt a női hallgatók aránya [26]. Az 1930-as évek végétől és a II. világháború ideje alatt végrehajtott visszacsatolások során az ország területe gyarapodott, a gazdaság militarizálása következtében megszűnt az értelmiségi munkanélküliség. Ennek értelmében 1943-ban a hallgatói létszámot a kétszeresére emelték. A háború éveiben a női hallgatók száma és aránya is emelkedett. Az 1942/1943-as tanév második felében 16,1% volt az arányuk, míg a gyógyszerészeti szakon meghaladta az 50%-ot [26].

1946-ban kormányrendelettel visszaállították a korábbi hallgatói létszámot, ezt azonban a túljelentkezés miatt folyamatosan változtatták, és a létszámkereteket megemelték. Szintén ebben az évben került sor a nők egyetemi egyenjogúságának megvalósítására. Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter 1946. augusztus 27-én (XXII. törvénycikk) törvényjavaslatot terjesztett a Nemzetgyűlés elé. A képviselők támogatták a törvényjavaslatot, így lehetővé vált a nők számára valamennyi felsőoktatási intézmény megnyitása [27].

Következtetés

A ma „természetesnek” mondható koedukált iskolaszisztem, mely az általános iskolától a legmagasabb szintű képzést adja nemtől függetlenül a tanulni vágyó fiatalok számára, nem volt mindig széles körben elérhető. A nők útját a diploma megszerzéséig számos gátló tényező (például előítélet, gazdasági válság, politikai, vallási érdekek) korlátozta, de segítették is a kor haladó és liberális gondolkodású személyei és történelmi helyzetek (például I. világháború). A leánynevelés úttörőinek emlékét tisztelettel őrzik napjainkban az utókor díjak, illetve oktatással kapcsolatos intézmények névadóiként. A téma későbbi feldolgozását is döntően a női szerzők preferálták.

Az orvosnők képzésének bonyolult és aktuálpolitikának alávetett kezdeti mérföldköveit az 1946. évi rendelet zárta le, mely hazánkban, mintegy 130 év után, korlátozás nélkül teszi lehetővé a nők egyetemi tanulmányait az orvosképzés különböző szak- és tudományterületein.

Irodalom

- [1] Kéri K. Girls' education and women's education in modern Hungary (with an international perspective and a foundation in women's history). [Leánynevelés és női művelődés az újkor Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és történelmi alappal).] Kronosz Kiadó, Pécs, 2019. [Hungarian]
- [2] Pukánszky B. Millennia of women's education. Chapters from the history of girls' education. [A nőnevelés évezredei. Fejezetek a lányok nevelésének történetéből.] Gondolat Kiadó, Budapest, 2006. [Hungarian]
- [3] Nagyné Szegvári K, Ladányi A. Womens in universities I. Struggles for women's university studies. [Nők az egyetemeken I. Küzdelmek a nőkegyetemi tanulmányaiért.] Felsőoktatástörténeti kiadványok 4. Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest, 1976. [Hungarian]
- [4] Veres-Beniczy H. Views on the women's cause. [Nézetek a női ügy érdekében.] Pest, 1868; pp. 14–15. [Hungarian]
- [5] Is the medical fieldsuit for women? [Az orvosi gyakorlat nőknek való-e? I–II–III.] Orv Hetil. 1869; 13: 607–608., 1869; 13: 623–624., 1870; 14: 555–557. [Hungarian]
- [6] Győry T. History of the Faculty of Medicine. [Az orvostudományi kar története 1770–1935.] Pázmány Péter Tudományegyetem, Budapest, 1936. [Hungarian]
- [7] Győrgy A. Women as doctresses. [Nők mint orvosok.] Gyógyászat 1891; 30: 466–469. [Hungarian]
- [8] Müller I. Female education in Austria at the tune of the Austro-Hungarian Monarchy. [A nőoktatás helyzete Ausztriában az Osztrák–Magyar Monarchia idején.] In: Aetas 2001; 16(3–4): 84–102. [Hungarian]
- [9] Forrai J. The first Hungarian woman dentist. [Az első magyar fogorvosnő.] Orvtört Közl. 2021; LXVII (254–257): 179–186. [Hungarian]
- [10] Tóttóssy I. The role of matriculation exams in Hungarian public education. [Az érettségi vizsgák szerepe a magyar közoktatásban.] Available from: <https://www.magtudin.org/tottossyne.htm> [accessed: 27 December, 2023]. [Hungarian]
- [11] Catalogue of Hungarian ordinances 1867–1945. [Magyarországi Rendeletek Tára 1867–1945.] Available from: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_rendeletek_tara/ [accessed: 6 November, 2023]. [Hungarian]
- [12] Kapronczay K. In memory of Vilma Hugonnai. [Hugonnai Vilma emlékezete.] Orv Hetil. 1997; 138: 3060–3061. [Hungarian]
- [13] Kiss L. Female medical students in the servants' entrance, or medical history curiosities from the Hungarian history of emancipation. [Medikák a cselédbejáróban, avagy orvostörténeti kuriózumok az emancipáció magyarországi történetéből.] Lege Artis Med. 2009; 19: 358–360. [Hungarian]
- [14] Magyar LA. The history of the medical faculty of Nagyszombat 1769–1777. In: Sótónyi P. (ed.) Education, tradition, innovation. [A nagyszombati orvoskar története 1769–1777. Sótónyi P. (főszerk.) Oktatás, hagyomány, innováció.] Semmelweis Kiadó, Budapest, 2021; pp. 9–21.
- [15] Bruckner É. In the footsteps of the first Hungarian female doctors. [Az első magyar orvosnők nyomában.] Polgári Szle. 2019; 15(1–3): 381–398.
- [16] Péter HM. Women at university. The first women doctors and pharmacists in university studies in Budapest and at the Ferenc József University of Cluj. [Nők az egyetemen. Az első okleveles orvosnők és gyógyszerésznők a budapesti felsőoktatásban és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen.] Available from: <https://eda.eme.ro/items/08369487-1b3d-41ea-8a622-483578edeb41> [accessed: 17 December, 2023]. [Hungarian]
- [17] Forrai J. Sarolta Steinberger, the first woman doctor to be inaugurated in Budapest. [Steinberger Sarolta, az első Budapesten avatott doktornő.] Per Aspera Ad Astra 2021; 8: 85–103. [Hungarian]
- [18] Forrai J. Lea Königsberger one of the first lady doctors. [Königsberger Lea orvosnő az elsőek közül.] Orvtört Közl. 2023; 65(1–4): 121–131. [Hungarian]
- [19] Forrai J. Ontology of female physicians social and professional selection. The beginning. [Orvosnők társadalmi és szakmai szelekciójának ontológiája. A kezdet.] Kaelodoscope 2019; 10(19): 32–58. [Hungarian]
- [20] Szőgi L. Women's university studies at the Faculty of Medicine in Budapest 1896–1926. [A nők egyetemi tanulmányainak kérdése a Budapesti Orvostudományi Karon 1896–1926.] Orvtört Közl. 1986; 32(3–4): 139–142. [Hungarian]
- [21] Dörnyei S. The first women in the medical profession. [Az első nők az orvosi pályán.] Orv Hetil. 2010; 151: 150–153. [Hungarian]
- [22] Végess I. History of Hungarian women doctors. [Magyar orvosnők története.] Orv Hetil. 1929; 73: 830–831. [Hungarian]
- [23] Ladányi A. Two anniversaries. One hundred years of women in higher education. [Két évforduló. A Nők felsőfokú tanulmányainak száz éve.] Educatio 1996; 3: 375–389. [Hungarian]
- [24] Ladányi A. Klebelsberg's higher education policy. [Klebelsberg felsőoktatási politikája.] Argumentum Kiadó, Budapest, 2000. [Hungarian]
- [25] Papp B. "The issue of women" and female guidance. Career advice to girls from the Horthy era. [„Nőkérdés” és női iránymutatás. Pályaválasztási tanácsok lányoknak a Horthy-korszakból.] Aetas 2022; 37(1): 93–106. [Hungarian]
- [26] Ladányi A. Hungarian higher education in the 20th century. [A magyar felsőoktatás a 20. században.] Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999. [Hungarian]
- [27] The laws of a thousand years. [Ezer év törvényei.] Available from: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> [accessed: 6 November, 2023]. [Hungarian]

(Petrovics Alica,
Budapest, Üllői út 26., 1085
e-mail: petalica@gmail.com)